

ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ: ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИЙ АСПЕКТ

FEATURES OF DOCUMENTING OF CRIMES IN THE FIELD OF APPEAL OF NARCOTIC FACILITIES: OPERATIVE SEARCH ASPECT

Грень Р.Р.,

аспірант кафедри кримінального права і процесу

Навчально-науковий інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

У статті визначено зміст та поняття оперативно-розшукового документування незаконного обігу наркотичних засобів. Розглянуто основні напрями документування зазначених злочинів. Охарактеризовано особливості визначення свідків при розкраданні наркотиковмісних рослин з фермерських полів та ін. Визначені основні недоліки оперативно-розшукового документування.

Ключові слова: оперативні підрозділи, обіг наркотиків, наркобізнес, документування, предмет документування, свідок, кримінальне провадження.

В статье определено содержание и понятие оперативно-розыскного документирования незаконного обращения наркотических средств. Рассмотрены основные направления документирования отмеченных преступлений. Охарактеризованы особенности определения свидетелей при разворывании наркотических растений из фермерских полей и др. Определены основные недостатки оперативно-розыскного документирования.

Ключевые слова: оперативные подразделения, оборот наркотиков, наркобизнес, документирование, предмет документирования, свидетель, криминальное производство.

Maintenance and concept of the operative search documenting of illegal appeal of narcotic facilities are certain in the article. Basic directions of documenting of the marked crimes are considered. The features of determination of witnesses are described at plundering of narcotic plants from the farmer fields and other the basic lacks of the operative search documenting are certain.

Key words: operative subdivisions, appeal of drugs, drug dealing, documenting, article of documenting, witness, criminal realization.

Результати аналізу матеріалів практики свідчать про те, що оперативні підрозділи ще недостатньо використовують засоби оперативно-розшукової діяльності щодо документування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів. Основною причиною цього є те, що питання використання результатів оперативних підрозділів для отримання доказів у кримінальному процесі недостатньо врегульовано в законодавстві, розроблено в теоретичній та методичній літературі, а тому закономірно, що у правозастосовній діяльності наявні певні труднощі, особливо це стосується питання використання матеріалів ОРД вербального походження, що потребує практичного удосконалення.

Основи оперативно-розшукового документування розроблені О. М. Бандуркою, Р. С. Белкіним, Д. В. Гребельським, Е. О. Дідоренком, І. П. Козаченком, Я. Ю. Кондратьєвим, А. Г. Лескарем, В. Г. Самойловим та ін.

Під документуванням розуміється сукупність оперативно-розшукових дій, спрямованих на виявлення та фіксацію фактичних даних, які мають значення для запобігання злочинам та їх викриття [1, с. 226]. У теорії оперативно-розшукової діяльності документування визначається як процес відображення в службових документах фактичних даних, отриманих в результаті ОРЗ [2, с. 426]. В. М. Аتماжитов визначає документування основною, визначальною формою ОРД [3, с. 63], В. Г. Самойлов підкреслює, що процес виявлення оперативно-розшуковим шляхом фактичних даних (доказів) відбувається через документування злочинних дій [4, с. 9].

Р. С. Белкін окреслює документування як своєрідний процес спеціального дослідження події злочину за допомогою оперативно-розшукових сил, засобів і методів, де основою є філософські категорії теорії пізнання, діалектики і логіки. У цьому процесі дослідження застосовуються загальногносеологічні методи пізнання – емпіричні та логічні [5, с. 238-254].

Метою статті є визначення поняття та змісту оперативно-розшукового документування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та визначення окремих проблем та шляхів їх розв'язання.

В умовах складної криміногенної ситуації, коли злочинці користуються не тільки найсучаснішим матеріально-технічним обладнанням, але мають високий інтелектуальний рівень, коли більшість злочинів у сфері обігу наркотичних засобів мають латентний характер, оперативно-розшукова діяльність все більше набуває творчого характеру.

«Серцевиною» оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів є виявлення, фіксування та використання відповідно до закону інформації про обставини злочину і осіб, які його вчинили.

Оперативно-розшукова діяльність ґрунтується на доповіді практичних працівників і теоретичних розробках науковців.

У процесі оперативно-розшукової діяльності оперативні підрозділи здійснюють пошук, фіксацію фактичних даних про події та осіб, які мають відношення до злочину. Оперативні працівники спочатку ведуть широкий пошук фактичних даних про обставини вчиненого злочину, виявляють свідків, потерпілих, підозрюваних тощо.

В коло оперативного пошуку об'єктів включається невизначена кількість осіб, які можуть і не мати ніякого відношення до протиправної діяльності. Оцінка ознак протиправного діяння, що містить ознаки складу злочину, не є сферою діяльності оперативних підрозділів, це є компетенцією слідства і суду. Оперативно-розшукова діяльність не зводиться лише до виявлення та отримання первинних фактичних даних про кримінальні факти, події, предмети, осіб, а включає порядок перевірки їх достовірності.

За своїм змістом документування в процесі оперативно-розшукової діяльності здебільшого передусім розслідуванню кримінальних проваджень, у результаті встановлюються обставини, факти, що становлять предмет доказування і які неможливо або дуже важко встановити офіційним (процесуальним) шляхом. Умовно кажучи, документування можна назвати негласним розслідуванням. Разом з тим оперативно-розшукове документування в жодному разі не замінює процес розслідування кримінального провадження, а лише сприяє ефективному проведенню

слідства. Отримані в процесі оперативно-розшукового документування відомості стають доказами лише після їх легалізації і відповідного процесуального оформлення.

Пізнання при документуванні здійснюється не в тому нормативно врегульованому порядку, як при кримінально-процесуальному доказуванні, і суб'єктом, який володіє іншими владними повноваженнями, ніж учасники кримінального процесу, а також із застосуванням спеціальних сил, засобів і методів. Об'єкт пізнання тут також іноді специфічний – обставини, пов'язані зі злочином, що готується.

Проведення ефективних заходів щодо документування припускає правильне визначення основних напрямів (прийомів) документування. Виходячи із загальних положень, можна визначити і конкретні напрями документування дій тих осіб, що підозрюються у вчиненні злочину. З цієї метою необхідно класифікувати конкретні тактичні прийоми документування злочинних дій підозрюваних, керуючись при цьому положеннями діалектики про найбільш істотні риси (властивості) якихось явищ або процесів. В основу такого поділу, вважаємо, необхідно покласти такий критерій: значення, яке мають дані, що отримуються оперативно-розшуковим шляхом, а також ті джерела доказів, які з їх допомогою можна отримати в процесі розслідування.

Розроблена раніше в юридичній літературі класифікація основних напрямів документування зводить ці заходи в основні групи: заходи щодо виявлення і перевірки осіб, що можуть бути свідками; заходи щодо виявлення предметів і документів, що можуть бути доказами; заходи щодо документування злочинних дій підозрюваних у процесі спостереження за ними [1, с. 226; 6, с. 120].

При документуванні злочинів у сфері обігу наркотичних засобів необхідно керуватися статтями 305-320 КК України, Законами України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, який затверджується та змінюється Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері охорони здоров'я, а також Таблицями невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться в незаконному обігу, що затверджуються спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я. Для встановлення виду, назви і властивостей наркотичного засобу, їх походження, способу виготовлення чи переробки, а також належності наркотиковмісних рослин необхідні спеціальні знання, у справах даної категорії обов'язково має бути висновок експерта з цих питань.

В процесі дослідження встановлено, що недосконалість документування злочинів у зазначеній сфері пояснюється такими негативними аспектами: неузгодженість законодавства щодо оперативно-розшукового документування в межах ведення ОРС (КПК України вніс суттєві обмеження, з моменту виявлення злочину ведення ОРС призупиняється) (94 %); широкий за обсягом перелік наркотичних засобів, який постійно поповнюється (77,3 %); використання технічних засобів в наркобізнесі (розповсюдження наркотиків та їх оплата за допомогою мобільного зв'язку, Інтернету, банківських терміналів) (90 %); знання злочинцями кримінально-правових норм (зберігають обмежену кількість наркотиків, що не підпадають під ознаки злочину) (84,6 %); висока прибутковість наркобізнесу, що створює корупційний захист окремими державними чиновниками та ін. (80,5 %).

Необхідно зважати, що в сучасних умовах спостерігається тенденція до підвищення рівня юридичних знань у злочинців, їх обізнаності про методи роботи правоохоронних органів, у зв'язку з чим вони вживають заходів щодо

приховування злочинної діяльності та забезпечення своєї безпеки, що зумовлює потребу документування дій злочинців у межах оперативно-розшукових справ (що забезпечує комплексне застосування всього арсеналу наявних у розпорядженні оперативних підрозділів оперативно-розшукових заходів і, відповідно, впливає на якість документування взагалі) [3, с. 168].

Така ситуація вимагає ухвалення конкретного рішення щодо відкриття оперативно-розшукової справи (категорій «Захист»), а за наявності підготовки тяжкого або особливо тяжкого злочину (ст.ст. 305, 306, 307, 308, ч. 3. ст. 309, ч. 3. ст. 311, ч. 2 і 3 ст. 312, ч. 2 і 3 ст. 313 КК України та ін.).

В процесі дослідження встановлено, що наркобізнес ведеться організованими групами та носить ознаки промислу. Початковий етап ведення ОРС «Захист» (шість місяців) є недостатній, про це наголосили 85 % опитаних оперативних працівників правоохоронних органів.

Діяльність оперативного співробітника щодо виявлення свідків, з'ясування об'єму і характеру відомостей, якими вони володіють, повинна будуватися з урахуванням конкретного складу вчиненого злочину і основних способів дії винних, їх хитрощів, вживаних в цілях приховування своїх злочинних діянь.

Свідок як суб'єкт кримінального процесу – це фізична особа, щодо якої у органів, які ведуть кримінальний процес, є дані, що вона володіє інформацією про обставини, які підлягають встановленню або перевірці у кримінальній справі, у зв'язку з чим вона викликана на допит. Як свідок особа може бути викликана і допитана лише після внесення в ЄРДР даних про злочин в процесі ведення кримінального провадження.

Наприклад, у справах про розкрадання наркотиковмісних рослин з фермерських полів свідками можуть бути робітники і службовці, що не є співучасниками злочину, але мали можливість спостерігати, як викрадалася з полів наркосировина.

На хіміко-фармацевтичних заводах свідками можуть бути особи, які за характером своєї роботи обізнані про створення надлишків наркотиків для подальшого їх розкрадання, неправильного списання наркотичних засобів. До таких осіб відносяться працівники цехів, лабораторій, бухгалтерії, робітники на навантажувально-розвантажувальних роботах, експедитори, працівники охорони.

Свідками у справах про розкрадання наркотиків з лікувальних установ можуть бути особи, що мають відношення до приймання, зберігання і витрат наркотиків (завідуючі відділеннями, лікарі, медсестри). Виявлення фактів присвоєння наркотиків, що виписують хворим, проводиться розвідувальним опитуванням їх самих або родичів. З'ясується: які наркотичні засоби було призначено хворому відповідно до історії хвороби, і що фактично вводилося йому; хто з медперсоналу й коли робив це; як себе почував хворий після ін'єкції тощо.

Про перевезення або пересилку наркотиків свідками можуть бути водії таксі чи інших видів автотранспорту, провідники потягів, працівники аеровокзалів, камер схову, поштових відділень, а також пасажери, які бачили, чули або по запаху відчули, що перевозиться наркотик.

Одним з методів виявлення майбутніх свідків і джерел доказів у справі є розвідувальне опитування осіб, що вживають наркотики. При здійсненні оперативного спостереження за наркоманами, оперативний працівник встановлює місця їх зустрічі зі збувальниками наркотиків.

Важливу роль відіграє оперативне розроблення збувальника (збувальників) наркотиків, що має здійснюватися з дотриманням правил конспірації з метою недопущення витоку інформації. Планування цієї роботи в основному полягає у виявленні характеру зв'язків збувальника з оптовими постачальниками наркотиків: чи є збувальник членом наркооб'єднання і наскільки він поінформований про його структуру і склад, або ж він є простим торговцем,

що одержує в постачальників наркотики і перепродує їх наркоманам. В усіх випадках необхідно планувати проведення оперативно-розшукових заходів щодо встановлення особи і зв'язків збувальника [8, с. 495].

Іншим напрямом в діях оперативного працівника з документування злочинної діяльності осіб є встановлення документів і предметів, які згодом можуть бути залучені до справи кримінального провадження як докази.

При виявленні і дослідженні рецептурних бланків варто аналізувати ознаки й обставини, що підлягають установленню як предмет документування.

У цих випадках необхідно звертати увагу на: колір паперу бланка, рецепта; стан захисної сітки; наявність типографського тексту на краю бланку; наявність підпису (завідуючого відділенням або головного лікаря); кількість ліків, що містять наркотичні засоби, виписаних на одному бланку; факти реєстрації в спеціальному журналі; медичну установу, що видала рецепт; сліди підчищення й травлення, особливо в місцях, де проставляється дата й розрахункової вартості; стан відбитків печаток і штампів, відповідність відбитка штампа відбитку печатки; відповідність позначень телефонів, адрес, найменувань лікувальних установ справжнім; факти виписки рецепта з порушенням правил: не латинською мовою, без обов'язкових реквізитів, з порушенням розміщення тексту на бланку.

В процесі документування оперативні працівники мають вживати усі заходи до виявлення та збереження предметів і документів, які після відкриття кримінального провадження можуть стати доказами у справі (наркотичні речовини, сировина для їх виготовлення, інструменти і пристосування для виготовлення, вживання, зберігання, перевезення наркотиків; поштові, телеграфні відправлення (листи, телеграми, заповнені бланки на відправку посилок, бандеролей, грошові перекази); грошові вклади в банках (пластикові картки); проїзні квитки; підроблені рецепти, документи про списання, прийом, відправку, перевезення, переробку наркотиків, а також акти документальних ревізій [9, с. 147].

Документування підпільних лабораторій, що спеціалізуються на виготовленні синтетичних наркотиків, здійснюється, як правило, за такими напрямками: за будь-яким з елементів ланцюжка: споживач – збувальник – посередник – організатор – виробник наркотиків. На підставі інформації оперативні працівники опитують продавців компонентів і спеціального устаткування, необхідних для організації роботи лабораторії, негласним оглядом приміщення, де знаходиться лабораторія, переконуються в її діяльності. Після переконавання скеровується слідчо-оперативна група, яка затримує фігурантів і здійснює огляд місця виготовлення наркотичних засобів зі складанням відповідного протоколу. При проведенні огляду приміщення, де виготовлялися наркотики, потрібно звертати увагу на: обладнання, яке

використовується для виготовлення наркотиків та компонентів, які використовуються для синтезування; кількість використання води, електроенергії за окремий відлік часу; наявність встановленого додаткового обладнання, яке не типово для даного приміщення (вентиляція, перепланування); порядок пропускового режиму в приміщенні (наявність кодових замків, охорони тощо) [10, с. 414-415].

Вивчення матеріалів 42 кримінальних проваджень щодо функціонування наркотичних лабораторій встановлено: у 21-му випадку їх утримували особи, раніше засуджені за незаконний обіг наркотичних засобів, у 16 випадках власниками приміщень, де функціонували лабораторії, були особи, які стояли на обліку як наркомани, інші (п'ять випадків) – особи, які вирішили зайнятися наркобізнесом.

В результаті дослідження встановлено, що підставою для початку досудового розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів є результати оперативно-розшукової діяльності (понад 90 %). Інформація про досліджувані злочини у 10 % випадків міститься в повідомленнях або заявах громадян (повідомленнях співробітників аптек про спроби одержати названі об'єкти за підробленими рецептами тощо).

Вивчення справ кримінального провадження показує, що серед поданих слідчому результатів ОРД чільне місце посідають дві групи документів: а) документи, що використовувалися кримінально активними особами переважно з підприємницьких структур та державних установ, які незаконно вирощують, переробляють та реалізують наркотичні засоби (документи бухгалтерського обліку, банківських операцій, листи і факси, телеграми, записи, шоденники тощо) (15 %); б) документи, складені за результатами вжиття оперативно-розшукових заходів (протоколи з додатками за результатами ОРЗ) (85 %).

Оперативно-розшукове документування – це процес пізнання злочинної події, з приводу якої заведена оперативно-розшукова справа. Це шлях відтворення реальної картини злочинного діяння, з'ясування обставин цієї події для того, щоб прийняти правильне рішення щодо збирання фактичних даних, які допоможуть встановити істину. Зміст документування полягає у тому, що мета боротьби зі злочинністю досягається шляхом здійснення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення злочинів, які готуються або вчиняються, отримання інформації про причетних до них осіб, пов'язаної з їх діями, обставинами, а також вживання конкретних заходів щодо запобігання і розкриття злочинів.

У ході оперативно-розшукового документування мають уживатися вичерпні заходи щодо встановлення всіх учасників злочину, кількості незаконного обігу наркотичних засобів, грошей, майна, які в подальшому можуть бути піддані арешту та конфіскації, для забезпечення відшкодування завданих злочинами збитків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред. : В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – Т. VI : Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). – К. : Атіка, 2010. – 1128 с.
2. Теория оперативно-розыскной деятельности. Учебник / под ред. К. К. Горяинова, В. С. Овчинского, Г. К. Сенилова, А. Ю. Шумилова. – М. : ИНФРА, 2006. – 832 с.
3. Основні тенденції проявів організованої злочинності в сучасних умовах. Збірник науково-аналітичних матеріалів. – К. : РНБОУ, 2014. – № 1. – 186 с.
4. Самойлов В. Г. Документирование по делам оперативной разработки : учебное пособие / В. Г. Самойлов. – Горький : Горьковская ВШ МВД СССР, 1978. – 140 с.
5. Белкин А. Р. Теория доказывания : научно-методическое пособие / С. Р. Белкин. – М. : Норма, 1999. – 429 с.
6. Николаева Л. П. Борьба с хищением, незаконным изготовлением, распространением и изготовлением наркотических веществ : пособие / Л. П. Николаева, М. Л. Хоменкер ; под ред. доктора юридических наук, профессора Р. С. Белкина. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1969. – 174 с.
7. Скалозуб Л. П. Збірник методичних рекомендацій з викриття та документування злочинів у бюджетній сфері / Л. П. Скалозуб, В. І. Василичук, В. Р. Сливенко, Т. В. Дудченко та ін. – К. : ДДСБЕЗ, 2009. – 427 с.
8. Шевчук В. М. Розслідування незаконного обігу наркотичних засобів. Настільна книга слідчого / В. М. Шевчук, М. П. Панов, В. М. Шепітько, В. О. Коновалова [та ін.]. – 3-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2011. – С. 488–503.
9. Предупреждение и раскрытие преступлений уголовным розыском : Учебник для средних специальных школ милиции МВД СССР / под. ред. кандидатов юридических наук П. В. Гончарова, В. П. Тихоненко. – НИИРО МФЮЗО МВД СССР, 1987. – 260 с.
10. Рогонов С. А. Расследование преступлений в сфере нетрадиционного наркобизнеса / С. А. Рогонов. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. – 549 с.